

7) Vicdanın Tanımı ve Hakikati

Bu kelime, Arapça mübalağa manasını taşıyan kök (masdar) bir kelimedir. Vecede-yecidü (buldu-buluyor) fiilinin masdarıdır. Vücut kelimesi de bu köktendir. Çünkü varlık demek olan vücut, bulunan ve algılanan gerçeklik demektir. Demek vicdan kelimesi, etimolojik manasıyla ve tamlık ifade eden kipiyle, insanın karşıdaki nesneleri, olayları, manaları tam ve isabetli olarak algılaması, onlarla buluşması ve bu algı ve buluşta gereği gibi onları değerlendirmesi manasına gelir. Bu manada vicdanın şefkat manasında kullanılmasının esprisi ise, şefkatli insanın varlığı ve olayları iyi algılamasından ve çoğu zaman işin gereğini doğru yapmasından dolayıdır. Yoksa vicdan asla acıma ve şefkat manasına gelmez. Vicdan İslamın ilk iki asrında kullanılan bir kelime değildir. Bunun yerine; karşılama, karşılaşma dolayısıyla algılama manasına gelen ilka, tilka ve lika kelimeleri kullanılıyordu. Fakat ikinci asrda ontolojik manada vücut kavramı tartışılınca vicdan kelimesi temel bir kavram oldu. Daha sonra, başta tasavvuf kitaplarında olmak üzere ilmî ve psikolojik bir deyim olarak kullanıldı.

Lemeat ve Nokta Risalesinden anlaşıldığı kadarıyla; vicdan kelimesinin ilmî ve terminolojik manası, insan denen harika ve bilinçli varlığın karşıdaki herhangi bir gerçeği özellikle en büyük iki gerçek olan Allah'ı ve ahiret hayatını tam ve eksiksiz olarak algılaması ve bu algının gereğini yapması demektir. Bu iki yerde geçen *fitrat-ı zi-şuur* ifadesini bilinçli yapı diye çeviriyoruz. Çünkü bugün birçok ilim dalında görüldüğü üzere; her şey diğer her şeyi buluyor, algılıyor ve gereğini yapıyor.

Fakat insanın bulması ve algısı ekstra bir şekilde bilinçlidir. Yani Kuantum ve Siberetik ilimlerin gözlemlenen bu evrensel etkileşimde eşya ve olaylar hatta canlılar algıladıklarının bilincinde değiller. Sadece insan algıladığının farkındadır; şuur ettiğinin yani bilincinin bilincindedir. Evet, insanın iç ve dış âlemlere bakan bu radarımsı algı mekanizması bozulduğunda dengesizlikler ortaya çıkar. Dengesizliğin dindeki ismi ise, zulümdür. Demek *vicdansız insan zalim olur*, ifadesinin manası budur. Karanlıklar da genellikle dengesizliğe sebep olduğundan Arapçada karanlıklara zulümat denilmiştir.

Bediüzzaman eski kitaplarında; *Ruhun dört temel özelliği olan ve vicdanı oluşturan dört hakikat var: Zihin, irade, kalp (duru görüş) ve hiss (genel duygu)* diye söyler.¹

Yani eğer insanın bu dört manevi uzvu sağlıklı bir şekilde çalışırsa o insan karşı tarafı sağlıklı olarak algılar ve gereğini yapar. Yok, eğer bunlardan birinde veya çoğunda bir arıza varsa, o insan vicdansız sayılır, doğru ve dengeli algılamaz; yani zulmetmiş olur. Evet, dengesizlik fitrata ve İlahî sisteme yıkıcı bir etki bıraktığından zulüm sayılır. Nitekim bizim adalet dediğimiz kelimenin Türkçesi, denge ve dengeleme kelimeleridir.

¹ Hutbe-i Şâmiye ve Osmanlıca Lemeat.

Bediüzzaman yine aynı yerlerde: *Zihin, İlahî marifet ile; irade, ibadet ile; kalb, şuhûd ile; hiss, İlahî sevgi ile gelişir. İnsan, vicdanlı ve insan-ı kâmil olur. Kur’anda bu yaşam biçiminin ismi **takvadır**, der.*

Evet, dinin Allah kelimesi ile ifade ettiği sonsuz, mükemmel, kutsal değerler yani marifet olmadan insan neyi düşünebilir ki. Çünkü marifetin olmadığı bir alemde her şey kapkaç, anlamsız ve kaos olur. Manalı ve zarif ilişkileri kuran, başta nedensellik olmak üzere bin bir mana goncalarına konan **zihin** bu karanlık ve kaos dünyada nasıl varlığını devam ettirebilir ve gelişebilir?!

[Demek iman ve irfanı olmayanın vicdanı olmaz.]

İkinci olarak: İnsanın müteşebbis ruhu (ki insanı manen yaşatan budur) sorumluluk, görev, üretim ve gelişme demek olan **ibadette** varlığını gerçekleştirmezse insan sağlıklı olamaz. Hatta var bile sayılmaz. Manen ölü sayılan bir insanda doğru algı aramanın ne kadar anlamsız olduğu gayet net olarak anlaşılır.

Üçüncü olarak: İnsan varlık cennetinde sonsuz mana ve güzellikleri görebilen bir **kalp** algısına başka bir ifade ile soyutlayıcı ve manevi bir algıya sahip değilse; kör ve sağır maddeden başka neyi algılayabilir. Böyle birisine vicdanlı denilebilir mi? Dördüncü unsur için deriz ki: Bütün kâinatı dostlar meclisi veya aşk sahnesi olarak görmeyen bir insanda hiç duygu kalır mı ki; varlığı ve hayatı doğru olarak algılasın, **hissedip** sevebilsin!

Kur’anda tekrarlar kâfirlere, günahkârlara, hak ve hukuka riayet etmeyenlere zalim deniliyor. Çünkü küfür, günahlar, hukuksuzluk, kâinatın ve insanlığın dengesini bozan hastalıklardır. Demek takva, insanın başta ruh ve kalbi olmak üzere *duygularını koruması ve geliştirmesi*, manasına geliyor. Takvanın kökü vikayedir; bu da koruma demektir.

Kur’ana meal yapanlar, bu etimolojik ve terminolojik manayı bilmedikleri için çoğunlukla takvayı korku diye çevirmişler. Son dönemde bazı aydın İlahiyatçılar, bu yanlış fark ettiler; takva kelimesi için korku değil de saygı demek lazım dediler. Fakat yine de bir şeyler eksik kaldı. Çünkü bu takdirde *wettekun-nare* ayetine meal verildiğinde *ateşe saygı duyun*, gibi bir hezeyan ortaya çıkıyor.

Vicdanın Allah’ın Varlığına Delil Olması

Nokta Risalesi Allah, haşır, melek ve ruhanilerin isbatı hakkındadır. Adeta 29. Söz’ün Eski Said versiyonudur. Bediüzzaman, *Eski Said’in kuvve-i akliyesiyle bulunduğu Nokta Risalesinin, Yeni Said’in kuvve-i kalbiyesiyle keşfettiği 29. Sözle aynı çıkması, beni hayrette bıraktı*, diyor. Cemaat Risalelerin Latince neşrinde sadece birinci kısmını gördüğünden çok kişinin bu Nokta Risalesinin diğer bölümlerinden haberi yoktur. Birçokları, Nokta Risalesi sadece Allah’ı isbat ediyor, diye sanıyor.

Hâlbuki bu risalenin birinci kısmının başında *Gayemiz Allah’ın sonsuz varlığını, bütün mükemmel esma ve sıfatlarını isbat etmektir*, deniliyor. Sonra bu geniş gaye için dört burhan zikrediliyor. Dördüncü Burhan vicdan denilen fitrat-ı zi-şuurdur (insanın bilinçli yaratılışıdır) deniliyor. Burhan matematiksel, mantıkî delil demektir. Mantık ilminde hiç çürütülemeyen kıyasların somut olarak ortaya çıkan neticesi demektir. Somut diyorum. Çünkü bu kıyaslarda

daima gece-gündüz, aydınlık-karanlık gibi kavramlar kullanılır. Burada bu isbat konusunda vicdanın dilini anlamak için onun özelliklerine yönelik dört nükte gayet güçlü bir üslupla anlatılıyor. Burada ilave bir izah getiremeyiz. Sadece bu noktelerin birbiriyle olan ilişkisine ve birkaç kelimesinin açıklamasına bakacağız; şöyle ki:

Birinci Nükte: Fitrî ve tabîî olan şeyler o kadar güçlüdür ki; hiçbir şey onlara karşı gelemiyor. Bu yasa ve yapılara Osmanlıcada evamir-i tekviniye denilir. Mesela fitrî bir yazılım olan evliliğe *Allah'ın emri* deniliyor. Burada Allah'ın emri vahiy tarzında gelen emir demek değildir. Evlilikteki *Peygamberin kavli ile* ifadesi de onun getirdiği yasalar ve hukuk çerçevesinde demektir.

Hint-Aryen dillerinde fitrat manasına gelen *nature* kelimesi kırılmayan, bükülmeyen ve karşı konulmayan yapı manasına gelir. Demek insan bütün yaradılışıyla bütün duygularıyla bütün yaptıkları ile açıkça ve net olarak diyor ki; benim için bir dayanak noktası (nokta-i istinad olan Allah) ve arzularımı içinde gerçekleştireceğim bir alan (nokta-i istimdada olan ahiret) olmazsa ben yokum. Demek fitrat her sahada doğru söylediğine göre; insanın bu bilinç yapısının bu fitrî arzusunun ve bu şiddetli aşkının kesin olarak doğru söylediği anlaşılır.

İkinci Nükte: Vicdanın varlığının isbatı konusundadır. Üstad burada diyor ki: Nasıl insanda beş dış duyu ve beş iç duyu var. Ve nasıl insana şevk veren altıncı duyu olarak bir *şaike* duygusu var; insanı bir yerlere sevk eden yedinci bir duyu olarak *saika* duygusu var. Aynen öyle de; vicdan (iç algı) denilen derin ve geniş bir duyu da vardır.

Eğer vicdan dediğimiz bu iç duyunun varlığı ve bunun bir nokta-i istinada ve istimdada dayanma isteği ve dayanması bir yanılgıdır, bir vehimdir, gibi bir itiraz gelse; Bediüzzaman 3. Nüktede şöyle cevap veriyor:

Vicdanın bu yapısı harici (somut maddi) bir hakikat ve gerçekliktir. Ona hakikat-i nefsi-emriye (avuçlanabilir gerçeklik) denilir. Demek vicdanın vazgeçilmez bu iki dayanak noktası yani Allah ve ahiretin varlığı vehmi olamaz. Çünkü hayalî ve vehmî bir şey, maddi (harici) ve fizikî bir gerçekliğin varlık ilkesi (temel sebebi) ve dayanağı olamaz.

Evet, vicdanın bu yapısı, bütün kâinatta gözlemlenen evrensel yararlılık ilkesine, her şeyi kuşatan harika düzene ve her şeyin zirvelere doğru olan tekâmülü kadar bir realitedir. Hâlbuki eğer Allah ve ahiret olmazsa en değerli varlık olan insan, hiç gelişmemiş, verimsiz, kaotik bir yaratık olur. Bu ise, kâinattaki düzen, yararlılık ilkesi ve gelişme gerçeğine aykırı olur.

Ve yine eğer *Üst korteks tarafından yönetilen insanın aklı melekelerinde bazen yanılgı ve kuruntu olabiliyor*, dense; Bediüzzaman 4. nüktede şöyle cevap veriyor: İnsanın aklı melekeleri bazen fire verse de bazen dursa da bütün yaradılışın derin zekâsı olan fitrat, asla fire vermez, asla susmaz ve asla durmaz. Şimdi bu dört nüktenin sonucunu metinden takip ediyoruz; işte:

Bu nokteleri bildikten sonra, şu bürhan-ı enfûsî (iç derin delil) olan vicdana müracaat et. Göreceksin ki; kalb bedeninin aktarına (her yerine) neşr-i hayat ettiği (canlılık verdiği) gibi, kalbdeki ukde-i hayatiye (insan bilincinin asıl çekirdeği) olan marifet-i Sânidir (yetkin bir yaratıcı tanımadır) ki; istidadat-ı gayr-ı mahdude-i insaniyeyle mütenasip (insanın sonsuz yeteneklerine paralel) olan amal ve müyül-ü müteşâibeye (dallanmış arzu ve isteklere) neşr-i

hayat eder (canlandırır,) lezzeti içine atar (tatlandırır) ve kıymet verir (değerli yapar.) Bast ve temdid eder (yayar ve genişletir.) **İşte nokta-i istimdad (beslenme ve medet alma alanı budur.)**

Ve kavga ve müzahametın meydanı olan dağdağa-i hayata hücum gösteren âlemin binlerce musibet ve müzahamelere (sayısız düşmanların ve musibetlerin hücumuyla beraber sayısız sıkışmaların verdiği tazyikata) karşı yegâne nokta-i istinad (biricik dayanak noktası) yine marifet-i Sânidir (Allah'ı bütün özellikleriyle bilmektir.)

Evet, (insan) her şeyi hikmet ve intizamla işleyen bir Sâni-i Hakîme itikad etmezse (inanmazsa) ve alel'amyâ (rastgele) kör tesadüflere havale ederse; o beliyata (belalara) karşı elindeki kudretin (gücün) adem-i kifayetini (yetersizliğini) düşünse, ister istemez tevahhuş, dehşet, telaş, korkudan mürekkep (birleşik) bir halet-i cehennem-numûn ve ciğer-şikâfe (cehennem gibi ciğer yakan bir duruma) düşecektir.

O ise eşref ve ahsen-i mahlûkat (en yüce ve en güzel varlık) olan ruh-u insaniyetin her şeyden ziyade perişan olduğunu istilzam eder (gerekir.) O ise intizam-ı kâmil-i kâinattaki nizam-ı ekmele zıt oluyor.

Şu nokta-i istimdat ve nokta-i istinadla bu derece nizam-ı âlemde hüküm-fermalık (tam egemen bir düzen,) hakikat-i nefsü'l- emriyenin hassa-i münhasırası (avuçlanabilecek kadar gerçek olan bir şeyin yegâne özelliği) olduğu için, her vicdanda iki pencere olan şu iki noktadan Sani-i Zül-Celal marifetini (varlığını ve yetkinliğini) kalb-i beşere (soyutu algılayan insanın derin bilincine) daima tecelli ettiriyor (yansıtıyor..) Akıl gözüünü kapasa da vicdanın gözü daima açıktır. (**İşte nokta-i istinad...**)

Burada nokta-i istinada da nokta-i istimdada da marifet-i Sani' kelimesini kullanıyor. Çünkü ahiretin varlığı ve dünyada dahi o manaların yaşanılması, Allah'ın varlığına inanmaya bağlıdır. Ve çünkü ahiret, esma-i İlahiyenin müşahhas halidir. Onun için Üstad zamanında yaşayan ve bu sırrı bilmeyen bir müftü, 10. Söz, ahireti isbat etmiyor; Allah'ın esmasını isbat ediyor, diye itirazda bulunmuştur.

Bahaeddin Sağlam